

ҒАФУР ҒУЛОМ

АСАРЛАР

ЎН ТОМЛИК

**Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт
ва санъат нашриёти**

МУХБИР СУДИ

Саҳнада беш кишидан иборат суд ҳайъати. Олдинги сафда мухбир, одамларга кўринмайдиган бир ерда эллик ёшлар чама-сида[ги] қишлоқ ижроқўми (раиси) ўлтиради. У газетага урилиб шарманда бўлган. Унинг атрофида уч-тўрт нафар қишлоқнинг юқори табақаларидан турли типдаги одамлар ўлтиради. Суд раиси мажлисни очади.

Р а и с

Уртоқларим, суд мажлиси очиқ эълон этилур.
Тугалгунча тинчлик билан тинглашингиз кутилур.
Қаршингизда қишлоқнинг муаллими шу мухбир
Нима кўрса билганини газетага берибдир.
Ёзибдирки, бизнинг қишлоқ ижроқўми Турсунқул
Кеча-кундуз улоқ чопиб, халқдан ейдир пора, пул.
Ўзи фирқа аъзоси-ю, бир вақт намозни қўймас,
Тўрт хотинли, кўп ичадир, элнинг ғамини емас.
Ҳозирги сўз жавобгаримиз Турсунқулга берилур,
Оқибати — чин, ёлғонми, ана шунда кўрилуру.

Қишлоқ ижроқўми [раиси] ҳовлиқиб, тебраниб туриб келур.

Қ и ш л о қ и ж р о қ ў м и

Ҳой халойиқ, сану худо, мен шундақа кишими
Ё эл-юртнинг отасини сўкиш

(Мухбирни кўрсатиб)

Шунинг ишими?

Бола демай, чақа демай, ҳовли демай, жой демай,
Берганингизни олган бўлсам қайтармай, оз-кўп демай?

(Енидаги бир кишини кўрсатиб.)

Ҳой, сен гапир, ука Мажид, бир ёмонлик қилдимми?
Тўнингни еч, отингдан туш, ё пора бер, дедимми?
Зарур бир иш чиқиб қолса — ҳаммангиз ҳам келасиз,
Топган-тутган ҳар не бўлса аямасдан берасиз.
Ахир хотин меникими, бунинг нима иши бор?

(Халқдан бир кишини кўрсатиб.)

Фирқаманми, ирқаманми, гапирсанг-чи, Алиёр?

(Мухбирга киноя билан.)

Улоқ эмиш, ола қашқам жонларига тегдимми?
Тополмагач, «пуф-а, сассиқ» бўлдимми?

(Халққа қараб.)

Ичган бўлсам ичгандирман, шу ҳам хабар бўлдимми,
Газет ўлсин, шуни гап деб босдимми?

Р а и с

(Қўнғироқ чалиб)

Бас, тўхтангиз!

И ж р о қ ұ м

(раисга қараб)

Тұхтанг, ука, сўзлайн,
Куйиб-ёниб ўлдим-ку!
Намоз ўқиш — менинг ишим, худони йўқ деяйми?
Амал дебон дин йўлини қўяйми?

Қ и ш л о қ б о й л а р и

Баракалла!

Р а и с

Ултирингиз!

Х а л қ

Эшитмаймиз сўзини.

Р а и с

Навбатли сўз гувоҳлардан Сулаймонга берилур.
Чақирингиз, гали билан барчасидан сўралур.

Сулаймонни бир киши чақириб кирар.

С у л а й м о н

Бизнинг қишлоқ ижроқўми жуда ёввош бир киши,
Майда-чуйда ишлар билан йўқ иши.
«Тўрт хотини бор», деб,— ўлай,— мухбир ёлгон сўзлаган,
Ваҳоланки, бирсин қўйиб, уч қилганин билмаган.
Улоқ чопиш?! Бўлмаган гап, мен кўрмадим ҳеч қайда.

Р а и с

Томоша ҳам қилмаганми?

С у л а й м о н

Бу менимча айб эмасдир албатта,
Ерли, сувли, қўш-кўлончи, чорикорли бир одам

(қишлоқ ижроқўмини кўрсатар)

Пора есин? Бўлмаган гап. Банда-да. Тагин, қайдам.

Х а л қ д а н б и р о в

Намов ҳам ўқирмиди?

С у л а й м о н жавоб бермас.

Р а и с

Нега бермайсиз жавоб?

С у л а й м о н

Жуда ёввош мусулмон, айниқса бизларга боп.

Р а и с

(Сулаймонга ўлтиришга ижозат берар)

Ҳозир сўз иккинчи гувоҳ мулла Мажидга.

(Эшикка қараб.)

Кела беринг.

М а ж и д кириб келар.

Мачитга чиқармиди Турсунқул?

М а ж и д

Турсунқул ҳеч чиқмасди мачитга.
Фақат жума, ҳайитдай улуғ айём кунларда
Жамоатга борса ҳамки, ўшанда ҳам бир четда,
Одамлар кўрмасин деб, бундан бошқа ўлсинми,
Ё беш кунлик амал деб худо ҳукмин бузсинми?

Р а и с

Ичкилик ичармиди, айтингиз-чи, муллака?

М а ж и д

Текин бўлса ичмасдан қараб турсинми, нега?
Бир киши бир одамни иззат қилиб чақирса,
Қўй, қўчқор сўймадик деб, тўн ўрнига пул берса,
Уни дарров илиб олиб ёза берса ҳар аҳмоқ
Аллақачон лозим эди муни аламон қилмоқ.

Р а и с

Савол борми, ўртоқлар?

З а с е д а т е л л а р д а н б и р о в

(мухбирни кўрсатиб)

Ёзганлари тўғрими?

Б а т р а к л а р

Тўғри!

Маъқул гап!

Ҳақ гапни айтган!

М а ж и д

А, Турсунқул ўғримми?

Р а и с

(қўнғироқ чалиб)

Масала очиқ-ойдин, савол ҳам лозим эмас.

М а ж и д

Сўз берилсин.

Р а и с

Ўлтирингиз.

И ж р о қ ў м в а ё н и д а г и л а р

Бу судингиз суд эмас.

Р а и с

Оғайнилар, учинчи сўз гувоҳ Ашурхўжага
(Бир йигитга буюрар.)

Айтиб келинг.

А ш у р

Турсунқулнинг ким экани ҳаммага
Маълум эрур. У бечора кўпчиликнинг иши деб,
Ҳеч тинмасдан ишлай берди ёзу кузу қиши деб.

(Мухбирни кўрсатиб.)

Энг охири келиб-келиб маломатга учратди,
Сўзласин-чи шу хунаса, мачитни ким тузатди?
Кўпчиликнинг гамин емай, доим ухлайдир, дейди.

(Мухбирга қараб.)

Ҳой, ноинсоф, шунча тўйда йигит боши ким бўлди?
Оғайнилар, бунинг яхши адаби берилмаса,
Бугун-эрта бу машмаша ҳаммамизда бор нарса.

Х а л қ д а н б и р о в

Ўртоқ раис!

-

Р а и с

Сабр қилинг!

Ў ш а

Мумкин бўлса, сўз беринг.

Р а и с

Сўз охирида берилғуси, саволлар бўлса қилинг.

Халқдан бир хотин

Хотин-қизлар тўғрисида қандай ишлар ишлаган?

И ж р о қ ў м

(ҳовлиқиб турар)

Сен жим ўлтир.

Р а и с

(ижроқўмга.)

Сизга сўз йўқ!

(Гувоҳга қараб.)

Жавоб беринг.

А ш у р

Турсунқулнинг бети учун, ёки сийлаб айтмайман,
Кўнгил учун «Хотинингни оч», деганини билмайман.
Ахир атроф қишлоқларда «ҳужум» деган бир бало...

Бир паранжили хотин

(халқ ўртасидан чиқиб келар)

Айланайин, қози почча!

Р а и с

Сиз ўзингиз кимсиз, хола?

Хотин

Турсунқулнинг хотиниман, ўргилай, мирза йигит.

Турсунқул ва атрофидаги одамларда ўзгариш.

Уй сирини кўча билмас, ҳар кун жанжал, ур-йиқит.

Ижроқўм

*(дўқ билан ўрнидан туриб, хотин томонга)
ҳужум билан келиб)*

Овозингни ўчир, ҳозир тилка-пора қиламан.

Халқдан бир йигит

Нима, кимни?

Раис

Ўлтирингиз!

Йигит

(ижроқўмга мушт кўрсатиб)

Ҳей, ҳезимкаш, кўрасан!

Раис

Сўзланг, опа!

Хотин

Айтмадимми, айланайлар, шу жанжал
Биз уч бурдак муштипарнинг бошимизда ҳар маҳал,
Бир кун очмиз, бир кун тўқмиз, «болам-бўтам» демайди,
«У йўқ, бу йўқ», десанг — дарров ўлгунча дўппослайди.
Армайди, кунда-кунда маст бўлиб ичгани ичган.
Бир вақт бундай илжаймайди, пешанаси тиришган.
Анов куни «Айланай эр», дейиб олдига келдим.
«Ҳамма хотин паранжисини ташлаётганмиш», дедим.
Шу, қоқиндиқ, жони қурғур ҳалқумига келди-ку,
Кўзларининг шох соққаси ўйнаб, ранги ўчди-ку:
«Кундошларинг эшитса-чи, сомон тиқиб терингга,
«От думига боғлатаман», дейиб дўқ қилди менга.
«Агар биров паранжини ташланглар», дейиб келса,
«Ихтиёр ўзимизда», десанглар йўқ ҳеч нарса.
«Кундошларингга уқтириб қўй», деб айтди.
«Ёт, биров билмасин», деб қамчини кўрсатди.

(Мухбирнинг ёнига келиб, елкасига қоқиб.)

Хўб қилибсиз, рўй-ростини аямасдан ёзибсиз,
Бахтингизга учраб қолсин, бир тўтидай, эпчил қиз.

Кулишарлар.

Р а н с

Хўб, холажон, очилишни ўзингиз хоҳлайсизми?

Хотин

Очилмайми, вой, тавба-я, сизники ҳам қизиқми?

(Паранжисини бошидан иргитар.)

Ана очсам!

Б а т р а к л а р

Яшанг, хола! Яшанг!

Паранжини ўтга ташланг!

И ж р о қ ў м

(шошиб)

Сени минг талоқ қилдим!

Х о т и н

Ажаб қилдим, хўб қилдим,
Сен қўймасанг, мен қўйдим.

Бир кишига — бир хотин, ортиғига зақун йўқ, мен чиқдим.

Р а и с

Бас, ўлтиринг, онажон.

М у х б и р

(ижроқўмга қараб)

Ҳолинг қалай, шўр тумшуқ?

Р а и с

Биродарлар, Турсунқулнинг гувоҳлари тугалди,
Тал — ёзувчи мухбирнинг гувоҳларига келди.

(Бир йигитга қараб.)

Айтинг, келсин, билганини айтиб берсин Ҳакимжон.

Ҳ а к и м ж о н

(кирар)

Нимасини айтай ахир, бари ишга мен ҳайрон.

(Ижроқўмга қараб.)

Уста Турсун кўринишда оқ кишига ўхшайдир,
Нимагадир суд олдида гуноҳкордай қақшайдир.
Гувоҳлар ҳам валдир-валдир оқламоқ-чун пирини,
Очиб солган бўлса керак «устози»нинг сирини.
«Қўрққан олдин мушт кўтарар», деган экан бобойлар.

(Ижроқўмга қараб.)

Шунга ўхшаб бу ўғри ҳам: «Қоч, ўғри!» деб ҳай-ҳайлар.
Газетада ёзилганнинг бариси адл сўзлар.
Бунга гувоҳ ҳожати йўқ, айтинг-чи, қора кўзлар.
Ахир шу йил баҳорда: «Кооперативдан насяга
Темир омон, газлама берса олай бир пакка»,—
Деб, ижроқўм акамдан бир гувоҳнома сўрадим.
«Кечқурун уйга боринг, дурустми, мулла Ҳаким?»,—
Деди: мен ҳам «хўб» деб жўнадим қайдан-қанча,
Кечқурун уйига борсам: «Қадам учи — ўн танга.
Еғламасанг юрмайдир, қани чўзинг», деди,
Шилдирама икки сўм берсам — ирвайиб кулди.

Р а и с

(қўнғироқ чалиб)

Етар,

Ишлар ойнадан тиниқ, маълумроқ бўлди бизга,
Шунинг учун яна бир гувоҳни сўрайлик-да,
Тамом қилиб қўяйлик. Қани, келсин Машариф.

М а ш а р и ф к и р а р .

(Машарифга қараб.)

Лекин ёлғон гапларни сўзламангиз ахтариб.

М а ш а р и ф

Билганим шу: бир кун бизнинг боққа бориб Турсунқул
Бир қоғозни кўрсатиб, дўқ билан қўйдирди қўл.
Суриштираман «эгилик», деди-кетди, келди куз.
Кейин билсам — вексель экан, тўладим сотиб ҳўкиз.
Яна бир кун маст бўлганча чайлага келиб тушди,
Алжиб-алжиб сўкиб сўзлаб бир нафасда пўк учди.

Р а и с

Бошқа сўзингиз борми?

М а ш а р и ф бошини чайқар.

Бўлмаса, ўлтиринг, бас.
Охирги сўз мухбир ўртоғимга берилур,
Унга қараб ҳукмнинг тўғриси қилинур.

М у х б и р

Ўртоқжонлар, мен ўзим қишлоғингизга бир меҳмон,
Бир йилгинадан буён муаллимлик қиламан.

Газет билан кўп эмас бир оз алоқам бор.
Камчиликни кўрсаму ёзмасам бўлмасми ор?
Турсунқул дарҳақиқат бой-эшонларнинг думи,
Улоқчи от, тўрт хотин, қайнаб турадир хуми.
Қишлоқнинг иши билан бошини оғритмайдир,
Камбағаллар дардига сира чора кўрмайдир.
Мен агар ёзган бўлсам — ёлғон гапни ёзмадим,
Кўра-била бировга чуқурни ҳам қазмадим.
Тагин сизлар биласиз — гапларим ростми, ёлғон,
Ҳар ҳолда ёздим уни, чидамади соф виждон.

Ч о л л а р, б а т р а к л а р

Яшанг ука, бор гапларнинг тўғрисини ёзибсиз,
Бўриларни ҳеч аяманг, тоза тузлаб қўйибсиз.

Р а и с

Саволингиз борми?

Х а л қ д а н

Йўқ.

Тўғри, муни ҳаммамиз ҳам биламиз.

Р а и с

Бўлмаса биз ҳам ҳозир ҳукм учун кирамиз.

Суд ҳайъати ҳукм учун кириб кетар.
Суд ҳукмини кутиб қолганлар ўзаро сўзлаша бошлайлар.

Б а т р а к

Агар шўро суди одил бўлса, ўртоқлар,
Мундай хоин, ножинсларни орамиздан йўқотар.

Д е х қ о н

Мухбир ўртоқ тўғри гапни хўб яхшилаб ёзибдир,
Суд оқламас, айби очиқ «мана ман» деб турибдир.

И м о м

Яхши эмас, жон укалар, мундай тезлик қилмангиз,
Бир обрўли кишимизга мундай бўўтон қилмангиз.

С ў ф и

Дарҳақиқат, амин бобо ҳеч гуноҳсиз кишидир,
Юртимизнинг ҳам каттаси, бошидир.

Ч о р и к о р

Мундай бошлиқ сизларга хўб ёқади,
Ош-нон бериб, жағингизни боғлайди.

Б а т р а к

Мундай хоин орамиздан ҳайдалсин!
Сўфи, имом улар билан йўқ бўлсин!

Б и р ч о л

Болаларим, ёмонларни, майли, уриб ҳайдангиз,
Сўфи билан имомга ҳеч тегмангиз.

Ч о р и к о р

Ота, энди, замон ҳозир бизники,
Аралашманг, тинч туринг.

Д е ҳ қ о н

Сўфи, имом жағин тийсин.
Сиз айтингки, ёмонларга ёндашманг!

Б а т р а к

Мухбир, газет бизнинг яқин дўстимиз,
Ёмонларни шундай кунга солгумиз.

У м у м

(шодланиш, кулиш билан)

Балли, мухбир!

Балли мухбир!

Кўп яшанг!

Орқангизда биз бормиз, хоинлардан ҳеч қўрқманг.

М у х б и р

Ишчи, деҳқон, батраklarнинг дўстиман!
Ҳар на ёмон, эгри кўрсам газетага ёзгайман.

Суд ҳайъати чиқади. Ҳамма халқ ўрнidan туради.

П л а к а т:

(Бир киши ўқийди.)

Турсунқул	қораланди
Ҳукм	уч йилга

Батрак, деҳқон, чорикорлар чапак чалиб қарши олар. Тарафдорлари,
сўфи, имом хафа бўлиб, сўлжайиб қолади.

[1928]